

РЕЗЮМЕ

ЯДЕРНОЕ РАЗОРУЖЕНИЕ УКРАИНЫ (1992–1996): СЛУЧАЙНОСТЬ ИЛИ ЗАКОНОМЕРНОСТЬ

Официнский Р. А. (Ужгород)

Стечение объективных и субъективных обстоятельств оставило Украину в офсайде мировой политики 1990-х гг. Неблагоприятные внутренние военнотехнологические и экономические факторы симметрично отобразились на совпадение американской и российской позиций. Цена украинской независимости постепенно под внешним давлением трансформировалась у цену "возвращения в Европу".

SUMMARY

NUCLEAR DISARMAMENT OF UKRAINE IN 1992–1996: CHANCE OR NATURAL PHENOMENON

Ofitsynsky R. (Uzhgorod)

Coincidence of objective and subjective circumstances has left Ukraine in the offside of world politics in 1990-ies. Unfavourable home military-technological and economical factors were symmetrically reflected on the coincidence of American and Russian attitudes. Under the influence of the outside world the price for Ukraine's independence gradually transformed into the price of "coming back into Europe".

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК РОСІЯН ЗАКАРПАТТЯ (1989-2001 рр.)

ЗАН М.П. (Ужгород)

Національні меншини з наукової та предметно-практичної точок зору представляють неабиякий інтерес. Особливо це стосується зміни соціального статусу національної меншини за умов державотворчих процесів на теренах колишніх мультинаціональних державних утворень. Росіяни, як державотворчий етнос колишніх Російської та Радянської імперій, протягом тривалого часу займали домінуюче положення серед розмаїтої етнонаціональної структури СРСР. Етнополітичні зміни кін. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. привели до зміни статусу представників російського етносу, в тому числі в незалежній Україні. На порядок денний постали актуальні питання творення національно-культурних товариств, які формулюють проблеми захисту соціальних та духовно-культурних запитів представників російської національної меншини України та російськомовного населення.

Ці аспекти в певній мірі стосуються російської національної меншини Закарпаття. Вважаємо, що дослідження етнокультурного розвитку росіян краю протягом 1989-2001 рр. є актуальним науковим та практичним завданням сьогодення. Наша розвідка представляє тільки окреслення контурів подальшого комплексного етносоціального моніторингу життя росіян області.

Висвітлення цієї проблематики в науковому аспекті важливо, ще й через те, що наразі відсутні монографічні праці, присвячені виключно росіянам Закарпаття, як це має місце щодо Західної України [1]. Раніше відзначалось, що наукові дослідження росіян краю проводились тільки в контексті комплексних обстежень міжетнічних стосунків та ціннісних орієнтацій населення Закарпаття [2]. Окрему увагу привертає праця етнолог О.Майбороди, деякі результати якої характеризують і російську національну мен-

шину Закарпаття [3]. Так, статистичні дані ілюструють найменший відсоток населення російської національності до всього населення області, за винятком Тернопільської та Івано-Франківської областей України [4]. Дослідник справедливо зауважує про відсутність прямої залежності між кількістю росіян в різних областях України та діяльністю їхніх національно-культурних товариств. Як у Луганській, так і в Закарпатській областях в кін. 90-х рр. діяло по три товариства, а в Харківській та Рівненській – по два товариства [5]. О.Майборода констатує і доконаний факт збереження чіткої межі в діяльності культурно-просвітницьких та політичних організацій, оскільки спроби уніфікувати їхню діяльність ведуть до розколів [6]. На нашу думку, подібні висновки, можуть бути враховані при аналізі поляризації національно-культурних товариств та осередків політичних партій проросійського спрямування на теренах Закарпаття. Цей аспект потребує окремого скрупульозного етнополітологічного аналізу.

Наразі представимо основні завдання нашого дослідження. Спираючись на статистичні дані, архівні та опубліковані документи спробуємо висвітлити наступні питання етносоціального та етнокультурного життя росіян Закарпаття протягом 1989-2001 рр.:

– демографічний аспект (аналіз міграційних рядів та результатів переписів населення 1989 та 2001 рр.);

– національна освіта та виховання;

– російськомовні засоби масової інформації;

– культурно-масова робота;
– діяльність національно-культурних товариств;
– етноконфесійна ідентичність.

1. Демографічний аспект.

Останній Всесоюзний перепис населення 1989 р. зафіксував проживання на Закарпатті 49456 чол., які ідентифікували себе росіянами. Вони ототожнювали власну етнічність із мовною ідентичністю – 95,8% вважали рідною мовою російську. Більша частина росіян (поряд із євреями, білорусами, словаками краю), як правило, проживали у містах (87,2%) [7]. Перепис населення засвідчив і значно високий (порівняно з українцями, угорцями, словаками, румунами краю) рівень освіти росіян. На 1000 чол. з числа російської меншини припадало 246 чол. з вищою, 267 чол. з середньою спеціальною та 310 чол. з середньою освітою [8].

За період 1989-2001 рр. міграційна активність етнічних груп Закарпаття по-жвавилась. В міграційних процесах краю чітко відображався паритет етнонаціонального обличчя та соціально-економічних мотивацій еміграції. Якщо 1991 р. з країн далекого зарубіжжя прибуло тільки 967 чол., то з країн СНД – 12152 чол. (лише з Росії – 3926 чол.). Вибуло ж тільки – 8939 чол. (в Росію – 2615 чол.). В той час в країні далекого зарубіжжя виїхало 1105 чол. Тобто, із країнами СНД зберігався міграційний приріст, а з державами далекого зарубіжжя вже встановився міграційний відтік населення [9].

Таблиця 1.

Сальдо міграційного руху населення Закарпаття за етнічною належністю [10].

Роки / національність	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Українці	3339	2888	2705	1081	-638	-1119	-865	-920	-1329	-2099	-1638	-1775
Угорці	-	-	-	-	-	-419	-322	-319	-326	-218	-309	-336
Росіяни	960	855	81	-78	-783	-509	-400	-270	-324	-221	-104	-192
Румуни	-	-	-	-	-	-20	-27	-43	1	-18	-8	-1
Цигани	-	-	-	-	-	14	2	-5	3	-3	0	-1
Словаки	-	-	-	-	-	-14	-24	-24	-11	-16	-24	-9
Німці	-36	-48	-100	-124	-124	-360	-320	-319	-323	-218	-258	-246
Євреї	-536	-223	-118	-118	-80	-86	-42	-53	-56	-40	-46	-28
Білоруси	100	41	9	-22	-3	-35	-42	-28	-28	-30	-14	-13

В 1992 р. в Російську Федерацію вибуло 2417 чол., а прибуло до області з Росії – 4270 чол. Наступного року в Російську Федерацію вибуло 2025 чол., а прибуло – 2382 чол. Вцілому, в країни СНД виїхало 6542 чол., а прибуло до краю – 7896 чол. В той час, коли з країн далекого зарубіжжя прибуло 290 чол., а вибуло закарпатців – 1204 чол. [11]. Вже в 1994 р. міграційний відтік населення через міждержавну міграцію становив 2050 чол. із числа від'ємного сальдо – 2363 чол. Найбільше мігрували в Росію, Німеччину, Угорщину, США, Ізраїль. Тільки безпосередньо в Російську Федерацію вибуло 2407 чол., прибуло з Росії – 1392 чол. Тобто, міграційне скорочення становило 1015 чол. Із Німеччиною такий показник становив 258 чол.; Угорщиною – 775 чол.; США – 78 чол.; Ізраїлем – 63 чол. [12].

В 1995 р. міграційний вплив внаслідок міждержавних переміщень населення становив 1636 чол. (загальний показник міграції – 2323 чол.). Від'ємне сальдо міграції з Російською Федерацією становило – 675 чол.; з Угорщиною – 569 чол.; з Німеччиною – 252 чол.; із США – 79 чол.; з Ізраїлем – 119 чол.; з Канадою – 20 чол.; з Чехією – 30 чол.; Білорусією – 16 чол. [13].

Показово, що власне росіян в Російську Федерацію емігрувало 85,6%, угорців – в Угорщину 85,4%, німців в Німеччину – 86,4%, євреїв в Ізраїль – 79,7%, тоді як із 54 румунів краю жоден не емігрував до Румунії. Із числа прибулих в 1995 р. до Закарпаття відсоток українців становив 62%, росіян – 23,7%, угорців – 2,6%, румунів – 2,4%, словаків – 0,6 %. Характерно, що доля прибулих іммігрантів, які народились безпосередньо в Україні становила 71,2% [14].

В 1996 р. сальдо міждержавної міграції становило -1466 чол. З цього числа 949 чол. припадало на країни далекого зарубіжжя, а 540 чол. на країни СНД. Найбільше від'ємне сальдо міграції фіксувалось із Росією. Прибуло до області з Росії 903 чол., а вибуло – 1439 чол. Високі по-

казники зберігали Угорщина (прибуло з Угорщини 25 чол., вибуло – 522 чол.) та Німеччина (відповідно: 8 та 214 чол.) [15]. У 1997 р. було зафіксовано міграційне скорочення через виїзд у країни далекого зарубіжжя (понад 58%). Найбільше емігрували до Угорщини (457 чол. або 40,5%), Німеччини (347 чол. або 30,8%), Ізраїлю (119 чол. або 10,5%), США – 81 чол. (7,2%). З вибулих емігрантів 96,4% виїхали на постійне місце проживання. Характерним стало зменшення обсягів етнічної міграції, емігрували в основному через економічні причини. Адже із числа емігрантів до Ізраїлю кількість українців становила 51,3%, до Німеччини: українців – 32,3%, росіян – 2,6%, до Чехії: українців – 83,9% [16].

У 2000 р. вперше з 1994 р. із країнами СНД склалось позитивне сальдо міграції, яке склало 95 чол. Першість продовжувала зберігати Росія, на яку припадає 82,3% міграційного обміну з країнами СНД (прибуло 285 чол., вибуло в Росію – 216 чол.). Проте, найбільші втрати дала міграція в країни далекого зарубіжжя (54,6%). До держав далекого зарубіжжя вибуло 1416 чол., з яких 98,9 % - громадяни України. Частка тих, що виїхали в Німеччину склала 33,9%, Угорщину – 32,4%, США – 11,1%, Чехію – 9,9%, Ізраїль – 8,9%. Емігранти – на 47,1% - українці, угорці (24,8%), німці (18,8%), росіяни (3,4%), євреї (3,4%), словаки (1,8%). Продовжував зберігатись економічний характер еміграції. Серед емігрантів в Чехію 95,7%, Ізраїль 71,2%, Німеччину 44,9%, Угорщину 29% склали недержавотворчі етноси вказаних держав. Високою була частка українців, що емігрували до Чехії – 90,1%, до Ізраїлю – 54,4%, до Німеччини – 36,6%, Угорщини – 25,3% [17]. У 2001 р. сальдо міграції склало -2703 чол. [18].

Аналіз динамічних рядів по міграції населення переконливо свідчить, що протягом 90-х рр. в області поживався міграційний рух населення як, серед українців, так серед росіян, євреїв, німців, інших національних меншин. Міграційний відтік

дх
е-
на
ли
а-
-
ку.
ми,
ло,
ис
ю-
ка-
ян.
ни
і. з
се-
йна
по-
уаю
на-
них
аїн
967
е з
939
сра-
нол.
гра-
сого
ний
ця 1.
001
775
336
192
-1
-1
-9
-246
-28
-13

росіян краю привів до скорочення їхньої чисельності в 2001 р.

Перепис населення 2001 р. зафіксував 30993 чол., які назвали себе росіянами. Таким чином, в загальній етнотомографічній структурі населення краю росіяни поступилися місцем румунам, чисель-

ність яких деда зроста і склала 32152 чол. Порівняно із 1989 р. зменшився відсоток мовної ідентичності представників російської національної меншини – 91,7%, а 7,9% росіян назвали рідною мовою українську [19].

Таблиця 2.

Росіяни Закарпаття згідно перепису 2001 р. (міста і райони області) [20]

Райони / міста	Вказали мову у якості рідної				
	Кількість (чол.)	російську	українську	угорську	іншу
По області	30993	28435	2451	65	42
м.Ужгород	11106	10355	726	16	9
м.Мукачево	7326	6849	463	9	5
м.Берегово	1445	1383	52	10	-
м.Хуст	1165	1037	126	-	2
Берегівський	361	334	16	10	1
В.Березнянський	210	155	55	-	-
Виноградівський	1425	1271	148	6	-
Воловецький	165	140	25	-	-
Іршавський	642	580	62	-	-
Міжгірський	245	212	33	-	-
Мукачівський	721	637	79	4	1
Перечинський	430	346	84	-	-
Рахівський	774	659	109	1	5
Свалявський	848	713	133	-	2
Тячівський	1799	1634	146	4	15
Ужгородський	1485	1367	112	5	1
Хустський	846	763	82	-	1

Як засвідчує табл. № 2, росіяни Закарпаття традиційно проживають в містах області, Тячівському, Ужгородському та Виноградівському районах області.

2. Національна освіта та виховання.

Становище російської національної меншини Закарпаття було прилепованим за часів СРСР. В умовах незалежної України її етнокультурне становище зазнало тільки відчутної корекції. Насамперед в сфері національної освіти та виховання. В 1989 р. в краї функціонувало 14 російськомовних шкіл, 10 шкіл із російською та угорською мовами навчання, 10 із українською та російською мовами навчання, 4

російсько-молдавські школи та 2 школи із трьома мовами навчання (українською, російською та угорською) [21]. Вже в 1992 р. в області існувало 4 російськомовні школи. Проте, 20 шкіл функціонувало із українською та російською мовами навчання, 7 із російською та угорською, 3 з російською і румунською, 3 – українською, російською та угорською мовами навчання [22]. В 1994 р. російською мовою навчалися 7,2% учнів області та в дошкільних навчально-виховних закладах виховувалось 7% дітей російською мовою. Навчальний процес забезпечували 4 російськомовні школи та 26 шкіл з українською та російською мовами навчання [23].

На 1997 р. сумарна кількість шкіл, де навчання проводилось російською мовою зменшилась до 22-х. Якщо в 1990 р. російською мовою навчалось 14,8 тис. учнів (7,3%), то в 1997 р. – 5,2 тис. учнів (2,5%) [24]. Традиційно російськомовними в 1997-1998 рр. залишались 3 школи, 15 українсько-російських, 2 російсько-румунські та 2 російсько-угорські [25]. Статистичні дані засвідчують, якщо в 1989/90 навчальному році російською мовою навчалось 16598 учнів, то в 1999/2001 навчальному році – 4074 учні [26]. В 2000/01 навчальному році в краї функціонували 3 російськомовні школи (1614 учнів), 14 шкіл з російською та українською мовами навчання (російською навчалось 1432 учні), 1 школа із українською, російською та угорською мовою навчання (56 учнів), 1 румунсько-російсько-українська школа (318 учнів навчались російською мовою) та 1 російсько-румунська школа (16 учнів навчалось російською мовою). Тоді ж існував 1 дошкільний заклад із російською мовою виховання, де в 4 групах виховувалась 81 дитина. Поряд з цим в 1 угорсько-російському дошкільному закладі в 2 російськомовних групах виховувались 63 дітей [27]. Саме тому в УжНУ скорочено прийом студентів на відділення російської мови і літератури. Фахівці-русисти, відповідно до нових навчальних програм для середніх шкіл проходили перекваліфікацію.

Ці показники засвідчують зниження престижу російськомовної освіти в умовах незалежної України. Насамперед, через інтеграцію російськомовного населення в українське суспільство, становлення нового покоління українців. Тим більше росіянам, які не є багаточисельною та компактно проживаючою меншиною ця інтеграція необхідна в силу тяглості етнодержавотворчих процесів. Проте зниження освітньо-виховних показників національної російськомовної освіти значною компенсуються широким спектром російськомовних мас-медіа, поширенням російською літератури та преси.

3. Російськомовні засоби масової інформації.

Вже в умовах української державності, в 1993 р. книжковий фонд обласних бібліотек (8,7 млн. екземплярів) на 54,7% складався із російськомовної літератури [28]. В 1997 р. – на 53,2% (4 102 тис. примірників) [29]. В 2001 р. цей показник становив 52,4% (3 795 487 примірників) [30]. Отже, є підстави стверджувати про занадто високий рівень забезпечення російської національної меншини російськомовною книгою.

Російськомовна преса на Закарпатті протягом 1991-1998 рр. асоціювалась із газетою “Єдинство-плюс”. Припинення її виходу спонукало до окремих виступів-протестів росіян. В січні 1999 р. громадянин Ужгорода Б.Коновалов просив розслідувати причину заборони газети або провести “круглий стіл” газети “Голос України” на Закарпатті. Він заявляв: “Нам нужна газета на русском языке!” [31]. Втім, газетні публікації російською мовою в кожному номері з’являлись в так званій “лівій” пресі (за політичною спрямованістю) – “Карпатській правді”, “Ріо-інформ” (“Р.І.О.”), “Європа-Центр” [32]. З іншого боку, говорити про брак інформації російською мовою в умовах практичного “завалу” російськомовною республіканськими газетами “Зеркало недели”, “Московский комсомолец в Украине”, “Труд в Украине”, “Комсомольская правда в Украине”, “Известия”, вся “бульварна” та “жовта” преса і т.д. не доводиться.

В обласній телерадіокомпанії була відсутньою редакція російською мовою. Тільки в ефірі “Радіо-107” звучала російська мова. В той же час державні, кабельні, супутникові та приватні телеканали забезпечували російському населенню інформацію рідною мовою. Ефірний простір в Україні на 90% заповнений російською мовою, стверджувати про складні умови етнокультурного розвитку росіян в плані забезпечення інформаційного поля є недоречним на сучасному етапі [33]. Скоріш доводиться констатувати засилля російсь-

комовної інформації в українському суспільстві Закарпаття. В такому аспекті дивними є вимоги лідерів російських громадських організацій краю щодо створення російськомовної газети краю та передач російською мовою на обласному радіо та телебаченні [34].

4. Культурно-масова робота.

Ще в 1947 р. в області започаткував свою діяльність російський драматичний театр в м.Мукачеві. В його репертуарі – п'єси сучасної світової та російської драматургії. Театр представляв єдиний російський драматичний театр в західному регіоні України [35].

Починаючи з 1996 р. на Закарпатті проводились “Дні російської культури”. Щорічно, в день народження О.Пушкіна проводилось обласне свято російської культури [36]. Перше обласне свято російської культури було проведено 7-8 червня 1996 р. в Ужгороді [37]. Широко відзначався ювілей – 200-річчя від дня народження О.Пушкіна. Проведені конференція, пушкінські читання, ілюстраційні виставки, літературно-музичні вечори та ін. [38]. Прикметним є те, що серед пам'ятників присвячених національним діячам культури і освіти традиційними були пам'ятники і погруддя О.Пушкіну (м.Ужгород, м.Мукачево, с.Пушкіново Виноградівського району) [39].

В жовтні 1997 р. в Ужгороді проведено науковий симпозіум “Українсько-російські відносини в контексті європейського співробітництва” [40]. Проблеми російської національної меншини були предметом “круглого столу” експертів “Формування стратегії національної консолідації в Україні: пошук моделей між-національної консолідації” в Ужгороді 18 березня 2000 р. [41]. Головним організатором цих форумів виступило товариство російської культури “Русский дом”.

5. Діяльність національно-культурних товариств.

Власне, товариство було організоване та установчій конференції 30 листопада 1991 р. Його очолив лікар В.Пахмурний. З

1995 р. його очолювала С.Мітряєва, згодом його очолювала С.Махортова. В Статуті товариства зафіксовано, що організація є “... общественно-культурное объединение русскоязычного населения Закарпаття...”; відтак Русский дом “... открыт для всех почитателей русской культуры и духовности, независимо от национальности, политических убеждений и вероисповедования” [42]. Таким чином, орієнтуючись на “російськомовність”, товариство втрачало виключно етнічну російську орієнтацію.

Потрібно відзначити, що товариство зробило чимало добродійних та культурно-освітніх справ. Проводилась робота по вшануванню ветеранів Великої Вітчизняної війни та праці. Широкопланові заходи по чествованню ветеранів відбулись до 50-річчя визволення України та Закарпаття від фашистських загарбників. Проводились вечори російського романсу, “пушкінські читання” та “круглі столи” для вчителів середніх шкіл м.Ужгорода, організовувались виставки в обласному художньому музеї “Русское изобразительное искусство XIX в.” та спектаклі в Мукачівському обласному російському драматичному театрі [43]. Діяльність товариства була оцінена під час перебування на Закарпатті Генерального консула Російської федерації у Львові В.Солоцинського та віце-консула В.Павлушкіної 23-24 липня 1998 р. [44]. Ще в 1996 р. за особисту культурно-просвітницьку роботу та з нагоди відзначення п'ятої річниці Закарпатського товариства російської культури “Русский дом” С.Мітряєву було нагороджено Почесною Грамотою ОДА, надано фінансову допомогу в розмірі 1 тис. грн. [45].

Потрібно зауважити, що крім товариства “Русский дом” (2 тис. членів), в краї інтереси російської національної меншини із 1995 р. представляв Слов'янський собор “Російська община” Закарпаття (30 членів) під головуванням О.Кривцова [46]. Прикметним є те, що на установчій конференції цієї організації виступив русин від політики І.Туряниця. Він легковажно заявив: “Ви живете на істинному ґрунті Росії... Є проблема російськомовного населення. Я русин, але зве-

ртають на російській мові на різну тему з різною нацією» [47]. Товариство проголосило своєю метою вирішення законних прав та завдань, що стоять перед росіянами краю, «які склались у нових геополітичних умовах» [48]. Фактично товариство не проявляло активності в плані забезпечення етнокультурних потреб росіян краю.

В кінці 1999 р. виникло ще одне національно-культурне товариство росіян краю – закарпатське відділення ВГО «Руський рух України». Воно нараховує 50 членів. Засновниками товариства виступили В.Черномордін, В.Прогораєв та С.Мітряєва. Товариство також проголосило метою захист інтересів своїх членів, «які мають російське походження або які вважають російську мову своєю рідною...» [49]. Своєю участю у парламентських виборах 2002 р. товариство політизувало свою діяльність на загальноукраїнському та регіональному рівнях. В 2001 р. відділення «Руський рух України» на Закарпатті очолював О.Ємшанов. 17 серпня 2001 р. відбулись установчі збори Асоціації російських організацій Закарпаття, головою було обрано О.Ємшанова [50]. Таким чином, в російській національній меншині в нових реаліях незалежної України проходять процеси інтеграції громадських організацій на культурно-просвітницькій платформі, хоч останнім часом спостерігаються елементи політизації товариств.

6. Етноконфесійна ідентичність.

Відзначимо також про рівень задоволення духовно-релігійних потреб росіян краю. Більшість росіян традиційно належали до УПЦ МП. Незначна частина входить до неопротестантських церков євангельських християн баптистів, християн віри євангельської, адвентистів сьомого дня, Свідків Єгови, церкви «Живого Бога» та «Нового заповіту». Спостерігається практично повна відсутність росіян серед

релігійних організацій РКЦ, УГКЦ та ЗРЦ [51].

Таким чином, вищенаведений фактичний матеріал засвідчує, що протягом 1989-2001 рр. в середовищі російської національної меншини відбулись значні зміни. Внаслідок міграційного відтоку, переважно до Російської Федерації, зменшилась кількість росіян краю. Це засвідчив перший Всеукраїнський перепис населення 2001 р. Росіяни традиційно проживають в містах області. Зменшилась частка російськомовної освіти в краї, однак, в ряді шкіл області навчання проводиться змішаними українською, російською, угорською, румунською мовами. Як наслідок етнополітики СРСР (втім, і як результат недоліків етнополітики України), російськомовна друкована переважає. Тому, на наш погляд, недоречними є зволікання лідерів російських національно-культурних товариств краю. Найбільш значних успіхів у проведенні культурно-громадської роботи досягло товариство «Русский дом», значна роль належить і особисто С.Мітряєвій. В останній час засвідчили свою діяльність Слов'янський собор «Російська община» Закарпаття та закарпатське відділення ВГО «Руський рух України», створились умови для консолідації російських організацій в рамках Асоціації російських організацій Закарпаття.

Отже, проблематика етнооціального і етнокультурного розвитку росіян краю неоднозначна і багатогранна. Заслугують на окреме дослідження наступні аспекти цієї комплексної проблематики:

- міжетнічні шлюби в середовищі росіян області;
- соціальний моніторинг росіян краю;
- соціальне самопочуття різних поколінь росіян;
- проблематика співпраці громадських організацій;
- роль російськомовного населення в діяльності неорелігійних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Терлюк І. Росіяни західних областей України. – Львів, 1997.
2. Зан М.П. Етнічні процеси на Закарпатті (1989-2001 рр.). Дис... канд. істор. наук: 07.00.05. – Ужгород, 2003. – С. 26.
3. Майборода О. Російський націоналізм в Україні (1991-1998 р.р.). – К.: НаУКМА, 1999. – 28 с.
4. Там само. – С. 9.
5. Там само. – С. 16.
6. Там само. – С. 25.
7. Статистичні дані // Матеріали науково-практичної конференції “Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті”. – Ужгород: Патент, 1997. – С. 216, 228.
8. Малець О.О. Впровадження комуністичної ідеології і насадження русифікації на Закарпатті та її крах (1950-1991 рр.) // Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення: Матеріали науково-практичної конференції / Під загальною редакцією П.В. Токаря. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. – С. 225.
9. Поточний архів відділу у справах національностей та міграції Закарпатської обласної державної адміністрації. Таблиця №1. Міграція населення Закарпатської області (1991 рік).
10. Складено за даними Закарпатського обласного управління статистики.
11. Там само. Таблиця №1. Міграція населення Закарпатської області (1992 рік, 1993 рік).
12. Закарпаття у цифрах у 1994 році. Статистичний збірник. – Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1995. – С. 15-16.
13. Населення Закарпатської області. Демографічний щорічник. – Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 1996. – С. 62-63.
14. Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф.195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Том I. Листування з міністерствами і відомствами України про розвиток відповідних галузей. 03 січня 1996 – 21 березня 1996 р. На 111 аркушах. – Арк. 25.
15. Поточний архів відділу у справах національностей та міграції Закарпатської облдержадміністрації. Потоки міграції населення Закарпатської області (1996 рік).
16. Там само. – Про стан і тенденції міграційних процесів в області в 1997 році.
17. Там само. – Про стан міграційних процесів в Закарпатській області в 2000 році.
18. Поточний архів Закарпатського обласного управління статистики. Розподіл мігрантів за статтю та національністю. Закарпатська область. 2001 р.
19. Там само.
20. Складено за даними Закарпатського обласного управління статистики.
21. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Ф. 1. Закарпатський обком Компартии України. г.Ужгород. – Оп. 33. Дела отделов. – Спр. 12. Материали к протоколу V пленума Закарпатского обкома Компартии Украины. 05.12 – 05.12. 1989 г. На 52 листах. – Арк. 46.
22. Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф.195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Том II (останній). Листування з Верховною Радою, Адміністрацією Президента України. 03 вересня 1992 – 11 січня 1993 р. На 150 аркушах. – Арк. 14.
23. Там само. – Спр. Том III. Листування з Кабінетом Міністрів України. 3 червня 1994 – 30 серпня 1994 р. На 213 аркушах. – Арк. 46.
24. Там само. – Спр. Том VIII. Листування з Кабінетом Міністрів України. 18 липня 1997 – 31 липня 1997 р. На 153 аркушах. – Арк. 73.
25. Там само. – Спр. Том V. Листування з міністерствами і відомствами України про розвиток відповідних галузей. 02 вересня 1997 – 15 жовтня 1997 р. На 116 аркушах. – Арк. 109; Спр. Том VII. Довідки, інформації, звіти про роботу міськвиконкомів, райдержадміністрацій, відділів та управлінь ОДА, організацій. 03 серпня 1998 – 31 серпня 1998 р. На 130 аркушах. – Арк. 30.
26. Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Orosz Ildikó. Nyelv, oktatás, politika. – Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2001. – P. 35.
27. Мітряєва С.І. Національно-культурні товариства Закарпатської області = National cultural associations of Transcarpatian region / Національний інститут стратегічних досліджень. Закарпатський філіал. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2001. – С. 64-65.
28. Габорець В.С. Культурні запити поліетнічного населення області та шляхи їх задоволення // Матеріали науково-практичної конференції “Міжетнічні відносини в Закарпатті: історія, сучасні проблеми”. – Ужгород: Патент, 1994. – С. 39.
29. Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф.195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Том V. Листування з міністерствами і відомствами України про розвиток відповідних галузей. 02 вересня 1997 – 15 жовтня 1997 р. На 116 аркушах. – Арк. 109.

30. Мітряєва С.І. Назв. праця. – С. 73.
31. Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф.195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Том III. Листування з Кабінетом Міністрів України з питань економічного і соціального розвитку області. 04 лютого 1999 – 19 лютого 1999 р. На 168 аркушах. – Арк. 104-106.
32. Там само. – Спр. Том I. Листування з Адміністрацією Президента, Верховною Радою, міністерствами і відомствами України з питань економічного і соціального розвитку області. 10 січня 1999 – 01 травня 1999 р. На 115 аркушах. – Арк. 81.
33. Матіяш Б. Проблеми функціонування та розвитку державної мови в Україні: 90-ті роки ХХ століття // Державність української мови і мовний досвід світу. Матеріали Міжнародної конференції. – К., 2000. – С. 268.
34. Емшанов А. Проблемы развития русского движения на Закарпатье: прошлое и настоящее // Наукові записки / Збірник: Сер. «Політологія і етнологія». – Вип. 15. – К.: ІПіЕНД, 2001. – С. 107.
35. Поточний архів управління культури Закарпатської обласної державної адміністрації. Лист Облдержадміністрації. 15.09.00. № 531.
36. Поточний архів відділу у справах національностей та міграції Закарпатської облдержадміністрації. Дані про російську національну меншину в Закарпатській області. 1.01.01.
37. Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф. 1. Закарпатська обласна державна адміністрація. – Оп.1. Діловодство. – Спр. Розпорядження від 29.05.96 № 324 «Про проведення обласного свята російської культури». – Арк. 150.
38. Там само. – Спр. Розпорядження від 21.12.98 № 475 «Про відзначення 200-річчя від дня народження О.С. Пушкіна». – Арк. 218-219.
39. Мітряєва С.І. Назв. праця. – С. 74-75.
40. Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф. 1. Закарпатська обласна державна адміністрація. – Оп.1. Діловодство. – Спр. Розпорядження від 31.07.97 № 290 «Про проведення наукового симпозиуму «Українсько-російські відносини в контексті європейського співробітництва». – Арк. 207; Там само. – Ф.195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Листування з обласними управліннями з питань освіти і науки. 13 січня 1997 – 23 вересня 1997 р. На 118 аркушах. – Арк. 47.
41. Стратегія національної консолідації в Україні: Пошук моделей міжнаціональної інтеграції: Матеріали «круглого столу» експертів «Формування стратегії національної консолідації в Україні: пошук моделей міжнаціональної інтеграції», Ужгород, 18 березня 2000 року / [Редкол.: О.Г.Свистунов (голов. ред.) та ін.]. – Ужгород: «Видавництво В.Падяка», Закарпатська обласна організація Товариства книголюбів України. – 96 с.
42. Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф.195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 14. Діловодство. – Спр. Рішення від 21.01.92 № 14 «Про реєстрацію Статуту Товариства російської культури «Русский дом». – Арк. 100.
43. Там само. – Спр. Розпорядження від 19.04.95 № 217 «Про виділення коштів», арк. 68-69; Там само. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Листування з профспілками та іншими громадськими організаціями. 04 січня 1997 – 12 листопада 1993 р. На 66 аркушах. – Арк. 9-10; Спр. Листування з обласними організаціями з питань культури, діяльності культовітніх закладів, поліграфії, радіомовлення і телебачення. 04 січня 1993 – 09 грудня 1993 р. На 89 аркушах. – Арк. 8-9.
44. Там само. – Оп. 14. Діловодство. – Спр. Розпорядження від 6.10.94 № 136 «Про виділення коштів». – Арк. 277-278; Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Том IV. Інформації про виконання постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України. 23 липня 1998 – 07 жовтня 1998 р. На 115 аркушах. – Арк. 22-23.
45. Там само. – Ф. 1. Закарпатська обласна державна адміністрація. – Оп.1. Діловодство. – Спр. Розпорядження від 18.10.96 № 547 «Про нагородження Почесною Грамотою обласної державної адміністрації». – Арк. 329.
46. Поточний архів відділу у справах національностей та міграції Закарпатської облдержадміністрації. Національно-культурні товариства (на 1.09.2001).
47. Поточний архів Закарпатського обласного управління юстиції. Справи зареєстрованих громадських організацій. Статут Слов'янського собору «Російська община» Закарпаття. 24.07.95. № 079.
48. Там само.
49. Там само. – Статут відділення ВГО «Руський рух України». 05.11.99. № 231.
50. Поточний архів відділу у справах національностей та міграції Закарпатської облдержадміністрації. Національно-культурні товариства (на 1.09.2001).
51. Відомчий архів Закарпатської облдержадміністрації. – Ф.195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. – Оп. 23. Канцелярія. – Спр. Том VI. Довідки і звіти про роботу обласних організацій. 01 серпня 1997 – 18 вересня 1997 р. На 158 аркушах. – Арк. 88.

РЕЗЮМЕ

ЭТНОКУЛЬТУРНОЕ РАЗВИТИЕ РУССКИХ ЗАКАРПАТЬЯ (1989-2001 гг.).

Зан М.П. (*Ужгород*)

В статье на основе архивных и статистических материалов анализируются условия и динамика этнокультурного развития русских Закарпатья (1989-2001 гг.). Автор рассматривает результаты переписей населения 1989 и 2001 гг., миграционные процессы, динамику национального образования, культурно-массовую работу, роль национально-культурных обществ в социальной жизни а также религиозные приоритеты русских края.

SUMMARY

ETHNOCULTURAL DEVELOPMENT OF THE RUSSIANS IN TRANSCARPATHIA (years 1989-2001).

Zan M. (*Uzhhorod*)

In the article are outlined the conditions and dynamics of ethnocultural development of the Russian national minority in Transcarpathia (1989-2001). The investigation illustrates the results on the basis of archives and statistics sources. The author pays his attention to the result of population censuses of 1989 and 2001, the problem migration processes, the dynamics of national education, mass-cultural work, the role of the national-cultural societies in social life and the religious priorities of the Russians of Transcarpathia.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1991-2002 рр.)

ОСТАПЕЦЬ Ю.О. (*Ужгород*)

Дослідження виборів і поведінки виборців є однією з головних проблем як зарубіжної так і вітчизняної політичної науки. На загальнонаціональному рівні такі дослідження з'являються починаючи з перших виборів Президента України в 1991 році. На регіональному рівні таких досліджень є значно менше і до того ж вони є розрізненими і не систематичними (наприклад, Закарпатська область).

Автор статті ставить собі за мету охарактеризувати основні напрямки електоральних досліджень в Закарпатській області та дати аналіз діяльності наукових центрів по вивченню громадської думки, які приймали участь у парламентських виборах 1998 та 2002 рр.

Необхідність такого типу досліджень актуалізується наявністю соціального замовлення від зацікавлених суб'єктів виборчого процесу, яким потрібні наукові знання про особливості пове-

дінки виборців, способи мобілізації електорату, шляхи підвищення культури політичного вибору та механізм відносно достовірного прогнозування результатів виборчого процесу. З іншого боку такі дослідження потрібні і для самих виборців: для розширення їх електорального кругозору, ліквідації інформаційного вакууму щодо перебігу виборчих процесів тощо.

Перші дослідження виборчого процесу в області з'являються напередодні і після парламентських виборів 1998 р. Напередодні виборів 1998 р. виходить книга, яка має скоріше довідковий, ніж аналітичний характер «Політичні партії в Закарпатті», авторами якої були заступник голови обласної державної адміністрації (ОДА) П. Токар та спеціаліст управління внутрішньої політики ОДА Н. Токарчик [1]. Аналітичними в книзі є останні розділи, де авторами розглядаються результати соціологічного дослідження про передви-